

УДК 322.122(043.5)

*В.К. Васенко, д-р екон. наук, доц., професор
Сумської філії Харківського університету внутрішніх справ*

БАНКИ ТА ЇХ РОЛЬ У ПРИСКОРЕННІ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЙ ІЗ СТАТУСОМ ВІЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ЗОН

Постановка проблеми. Одним з пріоритетів розвитку України на сучасному етапі слід вважати підвищення конкурентноздатності та захисту вітчизняної економіки, що базується на інноваціях та інтеграції виробничого процесу, науки, освіти, фінансів. У зв'язку з цим нагальною проблемою є розвиток інноваційної діяльності в регіональному аспекті. При цьому головною метою має стати створення соціально-економічних, правових та організаційних умов для ефективного відтворення, розвитку та використання науково-технічного потенціалу України, впровадження екологічно чистих енерго- та ресурсозберігаючих технологій.

Як засвідчує досвід провідних країн з ринковою економікою, найбільш повно реалізації концепції інноваційного розвитку на рівні регіону відповідають спеціальні (вільні) економічні зони, які за своєю економічною природою на практиці виступають могутніми локомотивами регіонального соціально-економічного розвитку.

Наприкінці 1990-х років Україна також стала на шлях використання механізмів ВЕЗ для прискорення соціально-економічного розвитку у депресивних регіонах, але жорстка фіскальна політика держави, викликана гострим дефіцитом бюджетних ресурсів та відсутністю політичної стабільності, не дали змоги їй ефективно використати їх високі потенційні можливості.

Метою статті є аналіз механізмів інноваційного розвитку країн з ринковою економікою та можливостей їх застосування в Україні; виокремлення найважливіших чинників, що впливають на прискорення інноваційного розвитку на рівні регіону; визначення найбільш ефективних шляхів інноваційного розвитку для України та ролі банків у забезпеченні такого зростання.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи інноваційний розвиток як об'єктивну економічну категорію, яка має визначальний вплив на соціально-економічний розвиток депресивних територій, слід відмітити, що в умовах високих технологій, інтелектуалізації й інтернаціоналізації виробництва він набуває якісно нового змісту та різних форм його реалізації, в основі якого лежить сучасний науково-технічний прогрес, високі енергозберігаючі технології та інноваційна культура суспільства.

Закон України "Про інноваційну діяльність" визначає інновації як новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентноздатні технології, продукцію або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого,

адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери, а інноваційну діяльність – діяльність, спрямовану на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок, яка зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг [7].

Сьогодні характерною рисою подальшого розвитку економіки країн з ринковою економікою є активізація інноваційних процесів. Сприйнятливість до інновацій, здатність до розроблення нових видів виробів, техніки і технологій, їх ринкового впровадження великою мірою залежать від творчих здібностей людини, ефективності досліджень і розробок, розмірів первісного капіталу та надійних джерел фінансування. За оцінкою окремих американських фірм, промислового підприємству необхідно в середньому 58 ідей, щоб забезпечити собі успіх на ринку, випускаючи один виріб [10, с. 17]. Ідею нового технічного вирішення або шлях до нього вказують потреби ринку (45 %), умови виробництва (30 %) та аналіз технічних можливостей (21 %). Однак, щоб ідея з'явилася, треба створити вихідний потенціал знань, а щоб реалізувалася – фінансові ресурси.

Україна має достатню кількість науковців, здатних генерувати найсучасніші високотехнологічні ідеї для різних галузей народного господарства, проте їх втілення у життя потребує великих грошових витрат, яких вона сьогодні не може здійснити через відсутність фінансових ресурсів. Тому, як ніколи раніше, ця проблема стала не лише нагальною, але й найбільш актуальною.

Проведений нами аналіз вітчизняних наукових літературних джерел показує, що в Україні питаннями теорії та практики функціонування ВЕЗ займаються відомі економісти-дослідники В.О. Дергачов, Г.Г. Динис, О.С. Передерій, В.С. Савчук, А.С. Філіпенко, В.І. Пила, О.С. Чмир, І.М. Чучка, І.Ю. Сіваченко, Н.О. Кухарська, М.А. Левицький та інші, проте в їх роботах механізми інноваційного розвитку у зональних економічних формуваннях не отримали необхідного теоретичного і практичного обґрунтування, цим і визначена необхідність проведення нами досліджень з метою пошуку оптимальних варіантів фінансового забезпечення інноваційних процесів та ролі банків у їх прискоренні.

Законом України “Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон” як головною метою їх створення визначається впровадження “...нових технологій..., прискорення соціально-економічного розвитку України” [5].

Головними завданнями щодо регіонального інноваційного розвитку згідно з Постановою Верховної Ради України “Про концепцію науково-технологічного та інноваційного розвитку України” є створення системи джерел місцевого фінансування науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, інноваційної діяльності, якою займаються спеціальні фонди підтримки регіональних програм, та створення територіальних науково-виробничих, інформаційних центрів, консультативних і прокатних пунктів та інвестиційних банків, інноваційних бірж тощо [8].

Отже, найгострішим питанням, що гальмує інноваційний розвиток вітчизняних СЕЗ, на нашу думку, є нерозв'язана проблема фінансування, без якого інноваційний розвиток немислимий.

Проведений нами аналіз інноваційної діяльності на регіональному рівні в СЕЗ “Донецьк”, СЕЗ “Азов”, ТПР “Харків” та інших показує, що вже в 2002 р. інновації здійснювали 1808 промислових підприємств, на яких середньооблікова чисельність штатних працівників становила майже 1,5 млн. чоловік. Найбільша кількість підприємств, що здійснювали інновації, зосереджена в Харківській (171), Донецькій (112), Дніпропетровській (108) та Вінницькій (99) областях.

Промислові підприємства, що займалися інноваційною діяльністю, використовували такі джерела фінансування:

- власні кошти – 1220 підприємств (Харківська область – 114, Дніпропетровська – 93, Донецька – 81, Вінницька – 66);
- кошти Держбюджету – 32 (Донецька – 5, Дніпропетровська – 4);
- кошти місцевих бюджетів – 5 (Дніпропетровська, Донецька, Миколаївська, Одеська та Хмельницька області по одному підприємству);
- кошти позабюджетних фондів – 6;
- кошти вітчизняних інвесторів – 23 (Дніпропетровська область – 5);
- кошти іноземних інвесторів – 29 (Донецька область – 7);
- банківські кредити – 44 (Донецька – 6, Дніпропетровська 6).

Загальна сума витрат на технологічні інновації, за даними Держкомстату України, склала понад 3 млрд. грн., у тому числі в Донецькій області – 483 млн. грн., Харківській – 344, Дніпропетровській майже 300 та в м. Києві – 234 млн. грн. [1, с. 307].

Із наведеного аналізу видно, що окремі регіони і території із зональним економічним статусом з метою активізації інноваційної діяльності розпочали використовувати також кредитні ресурси банків України. Разом з тим, вітчизняні банки ще не мають можливості забезпечити попит підприємств на інвестиційні ресурси через відсутність такої пропозиції з боку банків.

На наш погляд, це питання можна розв'язати шляхом спільних дій держави і банків із залучення у вклади грошових коштів юридичних і фізичних осіб України. Наші розрахунки показують, що якщо уряд України разом з Національним банком України протягом шести місяців поточного року проведуть ефективну політику з подальшої лібералізації банківської діяльності, піднімуть рівень гарантій вкладів та довіри населення до державних кредитних установ і здійзнять кроки з підвищення політичної стабільності в державі, то вже у майбутньому році з тіньового обороту перейде у легальний оборот і використовуватиметься банками додатково понад 40 млрд. грн., що сприятиме зростанню та фінансуванню інноваційного розвитку пріоритетних та депресивних територій.

Слід взяти на озброєння і використання в інтересах соціально-економічного розвитку держави реальні можливості банківської системи України із залучення у вклади грошових коштів громадян України, які працюють за кордоном, а заробітну плату перераховують рідним на

Україну. Такі надходження щорічно, за нашими підрахунками, становлять більше 3 млрд. дол. На сьогодні вони виконують функцію “тихої” або “повзучої” доларової інтервенції, яка зводитиме нанівець намагання уряду приборкати інфляцію, оскільки непрогнозовані надходження твердої валюти на внутрішній ринок країни постійно викликатимуть кризові явища та зростання інфляції. Яскравий приклад цього – вітчизняний ринок нерухомості, де незважаючи на низькі грошові доходи більшості населення, ціни на житло (особливо на однокімнатні квартири) навіть у м. Суми прирівнюються до найбільш дорогих міст провідних країн з ринковою економікою. Такі непрогнозовані кошти є міною уповільненої дії і підривають економічну безпеку держави. Розв’язання цієї проблеми під силу лише банківській системі, тому сьогодні вітчизняні комерційні банки мають перейти від розряду пасивних продавців послуг на фінансовому ринку країни до розряду активних провідників державної монетарної політики, контролерів за надходженнями валюти на внутрішній ринок та ініціаторами найбільш ефективного використання грошових ресурсів у державі, створюючи надійний страховий захист вітчизняного виробника за умов відкритості економіки світовому ринку (якими є вітчизняні ВЕЗ) і стимулюючи інноваційний розвиток економіки держави.

На превеликий жаль, сьогодні для вітчизняних та іноземних інвесторів українська інноваційна сфера поки ще не є привабливою, а державна фінансова підтримка практично відсутня. Загальнодержавною комплексною програмою розвитку високих наукоємних технологій на 2005-2008 роки передбачалося лише на модернізацію електростанцій, створення альтернативної енергетики, альтернативних видів рідкого та газового палива, використання вторинних енергетичних ресурсів, розроблення новітніх ресурсів зберігаючих технологій виділити з Державного бюджету 3,4 млрд. грн. [6]. Проте в Державному бюджеті на 2005 і 2006 роки такі витрати відсутні. З цим погодитися не можна ні за яких обставин.

Сьогодні за рівнем енерговитрат у розрахунку на одиницю продукції у перерахуванні на нафтовий еквівалент ми витрачаємо в 8,33 рази більше енергії порівняно з розвинутими європейськими країнами (а в розрахунку на одну людину споживаємо її у сім разів більше). Ще більш вражаюче порівняння економік Японії і України. Японія з 1 кг умовного палива виробляє продукції на 8,5 доларів США, а Україна – на 0,5 долара, або менше у 17 разів!!!

Як бачимо, впровадження енергозберігаючих інновацій для економіки України є не лише велінням часу, але й головною передумовою економічної і національної безпеки. Провідну роль у розв’язанні цього питання, на наш погляд, мають відіграти і банки України своєю кредитною політикою. Їх пільгові кредитні ресурси, в першу чергу, мають направлятися підприємствам, які застосовують високі наукомісткі та енергозберігаючі технології і за підвищеною відсотковою ставкою – надаватися енергомістким виробництвам, також повинні застосовуватися інші важелі фінансового впливу на основі банківських інноваційних технологій та нововведень.

Банківська система України має більш активно працювати і над стимулюванням розвитку венчурного (ризикового) бізнесу в Україні, який у країнах з ринковою економікою займає важливе місце у фінансуванні інноваційних процесів.

Венчурні (ризикові) фірми здійснюють технологічний розвиток, який часто приводить до модернізації старих галузей народного господарства країни або виникнення нових галузей, що має особливе значення для науково-технічних зон, технопарків і технополісів. Головна їх мета – отримати продукт, що приносить високі прибутки. Життєздатність таких фірм залежить від вдалої розробки новизни. Сьогодні такою вдалою новизною для України є фінансування розробок з використання олії ріпаку як палива для дизельної техніки та спирту для автомобілів. До речі, в Німеччині вже з успіхом використовують ці альтернативні види палива; в Китаї, В'єтнамі та інших країнах для виробництва нафтопродуктів використовують кам'яне вугілля. Отже, сьогодні для банків України створення інноваційного консорціуму для вдалої розробки дешевого альтернативного палива, здатного замінити нафтопродукти, є не лише почесним завданням, але й велінням часу надати посильну допомогу демократичному уряду у розв'язанні найгострішої проблеми сучасності.

Масштабність такого завдання для банків України пов'язана з великим ризиком, але акумулювавши частину кредитних ресурсів у венчурний консорціум з розробки альтернативного палива, вони нададуть Україні подальшої впевненості у прискореному економічному розвитку.

Проведений нами аналіз венчурних фірм у галузі наукових досліджень та інноваційних розробок наймогутнішої країни з ринковою економікою – США, показує, що тут на кожний вкладений долар у венчурну фірму з числом працюючих до 100 чоловік здійснювалося в 4 рази більше нововведень, ніж у наукових центрах з кількістю працюючих від 1000 до 10000 чоловік і в 24 рази більше, ніж у компаніях з кількістю працюючих більше 100000 чоловік. Цей американський досвід роботи з фінансування ризикового бізнесу потрібно якнайшвидше запроваджувати і в Україні.

Відродження вітчизняного товаровиробника неможливе без інноваційно орієнтованих інвестицій. Реалізація цієї загальнодержавної проблеми вимагає чіткого планування потреби в інвестиціях, удосконалення методів їх розрахунку, розробки бізнес-проектів, аналізу реалізації інноваційних проектів, що також вимагає активної участі комерційних банків країни та їх спеціалістів.

В умовах незавершеності структурної перебудови і несформованості ринкової інфраструктури, на наш погляд, є доцільним говорити про об'єднання зусиль найстаріших і найдосвідченіших кредитних інститутів, якими на сьогодні є банки України, у плані концентрації сил і фінансових засобів для реалізації нових проектів як на державному, так і регіональному рівнях.

Висновки. Основні механізми прискорення інноваційного розвитку України вимагають великої кількості фінансових ресурсів, яких поки що у

держави немає. Зволікання ж із переходом на інноваційний розвиток економіки є недопустимим. За таких умов, на наш погляд, має значно активізуватися регіональний інноваційний розвиток, якому найбільше сприяють механізми спеціальних (вільних) економічних зон. Для цього необхідно відновити їх діяльність і повернути пільги для інвесторів, які виконують у повному обсязі інвестиційні зобов'язання, а також використати тактику фінансування інноваційного прориву, зосередивши обмежені фінансові ресурси держави на вирішальних або пріоритетних галузях.

Великі невикористані можливості у стимулюванні інноваційного розвитку мають і вітчизняні комерційні банки, які за умов подальшої лібералізації банківської справи могли б направити частину свого капіталу на створення інноваційного консорціуму та розвиток венчурного бізнесу, який відіграє суттєву роль у реалізації сучасних нововведень, високих наукоємних та енергозберігаючих технологій у провідних країнах з ринковою економікою.

Сьогодні державна кредитна політика практично не стимулює інноваційний розвиток, а банки незаслужено відтіснені на другий план у формуванні й реалізації інноваційної політики держави. У світовому господарстві банки виступають могутніми локомотивами економічного розвитку, направляючи капітали на розвиток НТП. Подібну роль має відігравати в економіці держави і банківська система України, забезпечуючи фінансування альтернативних шляхів соціально-економічного розвитку суспільства.

Список літератури

1. Васенко В.К. Вільні економічні зони: стратегія розвитку: Монографія. – Суми: Видавництво “Довкілля,” 2004. – 348 с.
2. Дергачев В.А. Свободные экономические зоны в современном мире. Одесса, “Судоходство”, 1992. – 92 с.
3. Пила В.І., Чмир О.С. Спеціальні (вільні) економічні зони: теорія та практика: Навч. посібник. – К.; КДТЕУ, 1998. – 328 с.
4. Про дотримання законодавства щодо розвитку науково-технічного потенціалу та інноваційної діяльності в Україні: Постанова Верховної Ради України від 16.06.2004 № 1786-IV // Голос України. – 2004. – № 135.
5. Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон: Закон України від 13.10.92 // Відомості Верховної Ради. – 1992. – № 50.
6. Про Загальнодержавну комплексну програму розвитку високих наукоємних технологій: Закон України від 09.04.2004 № 1676-IV // Голос України. – 2004. – № 108.
7. Про інноваційну діяльність: Закон України від 04.07.2002 № 40-IV // Відомості Верховної Ради. – 2002. – № 36.
8. Про концепцію науково-технологічного та інноваційного розвитку України: Постанова Верховної Ради України від 13.07.1999 // Відомості Верховної Ради. – 1999. – № 37.
9. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні: Закон України від 16.01.2003 № 433-IV // Відомості Верховної Ради. – 2003. – № 13.
10. Савинков Ю.Ф. В погоне за сверхприбылью. – М., 1980. – 327 с.
11. Сіваченко І.Ю., Кухарська Н.О., Левицький М.А. Вільні економічні зони: Навчальний посібник. – К.: Дакор; Алерта, 2001. – 480 с.

Отримано 24.01.2006